

УДК 001:378.124 (09)

Є. Ю. Пелєвін

ВПЛИВ АКАДЕМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА КИЇВНДІТІ НА СТАНОВЛЕННЯ В.І. ТИМОФІЄНКА ЯК ДОСЛІДНИКА ТА ЕНЦИКЛОПЕДИСТА (1972–1984)

В статті висвітлюється окремий етап наукової біографії Володимира Івановича Тимофієнка - одного з фундаторів вітчизняної історії архітектури та містобудування, академіка, доктора мистецтвознавства, професора, віце-президента Української академії архітектури, заслуженого діяча науки і техніки України, двічі лауреата Державної премії України в галузі архітектури. Окреслено науковий доробок В. І. Тимофієнка періоду 1972–1984 рр., зокрема під час його роботи у науково-дослідному інституті теорії, історії і перспективних проблем радянської архітектури у м. Києві, та визначено місце і роль вченого у формуванні новітніх теоретико-методологічних засад історії архітектури та містобудування в сучасній незалежній Україні.

Ключові слова: В. І. Тимофієнко, історія науки, історія архітектури і містобудування, Науково-дослідний інститут теорії, історії і перспективних проблем радянської архітектури у м. Києві, енциклопедія.

Актуальним завданням сучасної української історії науки є вивчення та систематизація накопичених протягом століть здобутків вітчизняних науковців та об'єктивна оцінка їх ролі і значення у розвитку різноманітних галузей науки і техніки. Особливе місце у цьому ряду займають фахові спроби систематизації знань щодо архітектурної та містобудівної спадщини України. Знайомство зі станом вирішення цього завдання дозволяє стверджувати, що вагомий внесок у справу ліквідації істотних інформаційних прогалин у сфері історії вітчизняного архітектурного та містобудівного мистецтва було зроблено Володимиром Івановичем Тимофієнком (1941 – 2007).

Академік, доктор мистецтвознавства, професор, віце-президент Української академії архітектури, заслужений діяч науки і техніки України, двічі лауреат Державних премій України в галузі архітектури 2002 та 2007 рр., В. І. Тимофієнко є автором низки програмних наукових праць, які з набуттям Україною незалежності було покладено у фундамент окремого напрямку досліджень по вивченню та систематизації української містобудівної та архітектурної спадщини. На сторінках таких його робіт, як “Міста Північного Причорномор'я у другій половині XVIII століття” (1984), “Формування містобудівельної культури Півдня України” (1986), “Енциклопедія архітектурної спадщини України” (1995), “Зодчі України кінця XVIII - початку XX століть: Біографічний показник” (1999), “Архітектура та монументальне мистецтво: терміни та поняття” (2002), “Історія Української архітектури” (2003) тощо відкривається широка панорама розвитку вітчизняної інженерно-будівельної думки та архітектурної творчості у їх історичному та сучасному вимірах.

Не зважаючи на вагомий внесок В. І. Тимофієнка у становлення нової української науки періоду незалежності, його ім'я досі залишається на периферії фахового інтересу вітчизняних істориків науки. Слід зазначити, що на сьогодні той помітний науковий доробок, що залишив після себе В. І. Тимофієнко, перед усім, пригортає увагу спеціалістів у сфері архітектурної теорії і практики та здебільшого використовується на прикладному рівні (В. Альошин, Р. Владимирська, С. Курбатов, В. Лисенко, Н. Мельник, В. МIRONENKO, Е. Моргун, Н. Сапак та ін.), або згадується у контексті красномовних студій науково-популярного характеру (В. Бахнєв, О. Губарь, Г. Калугін, В. Пілявський, Л. Розен, А. Станчев та ін.). Проте, враховуючи обсяги та зміст творчих напрацювань вченого, його науковий спадок потребує ретельного осмислення та систематизації у категоріях історії науки. Зокрема, окремого дослідження потребує етап професійної біографії вченого, пов'язаний із роботою у провідних академічних установах часів УРСР.

Метою даної статті є висвітлення наукового доробку В. І. Тимофієнка періоду 1972 – 1984 рр., зокрема під час його роботи у науково-дослідному інституті теорії, історії і перспективних проблем радянської архітектури у м. Києві, та окреслення місця і ролі вченого у формуванні сучасних теоретико-методологічних засад мистецтвознавства та історії архітектури в незалежній Україні.

Професійне становлення В. І. Тимофієнка як науковця розпочалося у найавторитетніших профільних закладах країни. Вищу освіту він отримав у Ленінграді. У 1965 р. він закінчив з відзнакою факультет теорії та історії мистецтв Інституту живопису, скульптури й архітектури ім. І. Ю. Рєпіна Академії мистецтв СРСР за спеціальністю “Історія та теорія образотворчих мистецтв”. У 1965 році по закінченні вузу В. І. Тимофієнко поступає на очне відділення аспірантури Ленінградського інженерно-будівельного інституту по кафедрі історії архітектури на спеціальність “Мистецтвознавство”. Роки, проведені у стінах даного легендарного закладу, здійснили суттєвий вплив на формування дослідної культури та наукового світогляду молодого вченого. Наприкінці 1968 р В. І. Тимофієнко захищає кандидатську дисертацію на тему “Архитектурно-градостроительное развитие Одессы с конца XVIII века до 1917 года” і здобуває науковий ступінь кандидата мистецтвознавства. Як бачимо, вже на початку наукової кар'єри В. І. Тимофієнко чітко визначився з колом своїх наукових інтересів, що згодом зумовлять магістральний напрямок його дослідницького пошуку, окреслений координатами “архітектурна та містобудівна спадщина Одеси” - “архітектурна та містобудівна спадщина Півдня України” - “архітектурна та містобудівна спадщина України”.

Пройшовши у 1968 – 1972 рр. бойове хрещення у Воронежському інженерно-будівельному інституті, куди молодий фахівець був направлений для розбудови на базі архітектурного відділення окремого факультету,

та отримавши неоціненний дослідний досвід під час стажування у Московському архітектурному інституті ("МАрхі") (1971 р.), В. І. Тимофієнко вже у 1972 році переїздить до Одеси, де протягом наступних двох років суміщає обов'язки завідувача по кафедрі історії мистецтв художньо-графічного факультету Одеського педагогічного інституту ім. К. Ушинського з читанням лекцій з історії архітектури в Одеському інженерно-будівельному інституті. З цього часу уся подальша особиста і професійна біографія Володимира Івановича буде нерозривно пов'язана із Україною.

З переїздом до Одеси, отримавши безпосередній доступ до місцевих архівів та бібліотечних і музейних фондів, В. І. Тимофієнко розпочинає активно розробляти "одеську" тематику. Результатом наполегливої праці стала низка ґрунтовних публікацій, які доповнюють опрацьовану раніше у кандидатській дисертації проблематику, пов'язану з одеською сторінкою в історії української архітектури та містобудування періоду XVIII – XIX століть. Це – стаття "Жилая застройка городов Украины в период капитализма" у 8-му номері авторитетного видання "Известия высших учебных заведений: Строительство и архитектура" за 1972 р. [1, с. 52-57] та доповіді на науково-комунікативних заходах у провідних центрах архітектурно-будівельної освіти країни - "Некоторые стилевые особенности застройки г. Киева в период капитализма" (Воронеж, 1972) [2], "О сущности архитектурного ансамбля в капиталистической застройке городов Украины" (Воронеж, 1972) [3], "Строительство зданий банков на Украине в дооктябрьский период" (Москва, 1972) [хх, с. 17-18].

1973 рік дослідної біографії Володимира Івановича пройшов під знаком популяризації архітектурної спадщини рідного міста. У липні цього року в Одесі було засновано "Вечірню Одесу" - газету, яка згодом стане найпопулярнішою серед одеситів. З її перших номерів до кінця року В. І. Тимофієнком було опубліковано 12 авторських нарисів з циклу "Архітектурні прогулянки".

Впродовж наступного року вчений публікує два цікавих матеріали, присвячені розвитку містобудівної культури на територіях українського Півдня та становленню вітчизняної традиції архітектурного проектування. У першому на прикладі культових будівель простежено стильову еволюцію забудови південноукраїнських міст доби капіталізму [5]. Другий присвячено формуванню вітчизняної традиції візуалізації архітектурних проектів (назва матеріалу мовою оригіналу – "Архитектурная графика украинских зодчих эпохи капитализма" [6].

Одеський період наукової біографії В. І. Тимофієнка ознаменувався набуттям викладацької практики та засвоєнням адміністративно-управлінських компетенцій на посту завідувача кафедри, а також став поворотним моментом у професійному виборі. Володимир Іванович остаточно визначився із своїм бажанням присвятити себе науково-дослідній справі. Серед міст, де на той час це бажання могло реалізуватися найбільш оптимально, вибір молодого дослідника було зроблено на користь Києва. Взимку 1974 р. В. І. Тимофієнко переїздить з родиною до республіканської столиці, де починає працювати на посаді м. н. с. сектора історії архітектури Науково-дослідного інституту теорії, історії і перспективних проблем радянської архітектури у м. Києві (далі - КиївНДІТІ). На теренах колишнього СРСР інститутів такого наукового профілю було лише два – у Москві та Києві.

Вивчення діяльності даного закладу у радянський період, зокрема ґрунтовно представлене у публікації В. Дахно [7], дало змогу показати, в яких складних умовах ідеологічного тиску йшло становлення теорії та історії української архітектури та відстежити особисту роль В. І. Тимофієнка у формуванні підвалин вітчизняного архітектурознавства та у популяризації української архітектурної та містобудівної спадщини у масштабах всього СРСР.

За багато років своєї діяльності Науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування, заснований у 1945 р., пережив складні етапи, пов'язані зі зміною організацій, до системи яких належав [7]. Відповідно до змін мінялися не тільки назви інституту та його аббревіатура (ІІТА, НДІТІ, КиївНДІТІ, Київ НДІТАМ, НДІДІАМ), але й завдання і напрямки наукової діяльності, джерела та схеми фінансування наукових робіт, структура закладу та чисельність штату. Втім, магістральним напрямком його діяльності завжди залишалися проблеми історії та теорії архітектури.

Минулі роки чітко поділяються на окремі етапи, пов'язані з перебуванням інституту в системі того чи іншого відомства. Робота В. І. Тимофієнка в інституті протягом 1974 – 1984 рр. припадає на період, коли заклад працює в системі Державного комітету цивільного будівництва й архітектури при Держбуді СРСР (1964-1988 рр.) і його діяльність зазнає суттєвої переорієнтації з історико-теоретичних розвідок у бік прикладних завдань. Комітет, у контексті знаменитої Постанови Ради Міністрів СРСР від 21.08.1963 р. № 903 "Об улучшении проектного дела в области гражданского строительства, планировки и застройки городов" [8], яка започаткувала епоху "боротьби з надлишками" в архітектурі, ставить перед інститутом завдання - розширити розробку теоретичних і перспективних проблем сучасної архітектури, почати вивчення зарубіжного досвіду для впровадження його досягнень у вітчизняну практику, припинити розробку непрофільної для Комітету тематики.

Приміром, серед "непрофільних" тем опинилася багатотомная "Історія українського мистецтва", саме перед завершенням роботи над рукописом. Як згадують спостерігачі, розуміючи небезпеку докорінної зміни і відстоюючи інтереси історичної науки і колективу інституту, та спираючись на підтримку ЦК КПУ, "дирекція змогла відборонити цю тему і продовжити її розробку до публікації всього видання за рахунок бюджетного фінансування Держцивільбуду" [7]. Шеститомник (у семи книгах) "Історія українського мистецтва", усі томи якого виходять у світ у 1970 р., – це результат багатолітньої наполегливої праці її ініціатора, тоді вже покійного В. Заболотного і великого колективу авторів, серед яких і співробітники інституту Ю. Асєєв, М. Коломієць, Г. Логвин, які згодом стануть офіційними опонентами докторської дисертації В. І. Тимофієнка.

На початку 1970-х рр., у час приходу В. І. Тимофійенка на роботу до Інституту, заклад переживає також ряд суттєвих кадрових змін. З причин тяжкої хвороби директор інституту Г. Головка поступово відходить від керівництва і у 1976 р. йде на пенсію. Директором призначається Валентин Єжов, колишній головний архітектор КиївЗНДІЕПУ, відомий вчений, автор проєктів кількох великих будівель і комплексів. Як згадують його колеги, “енергійний керівник, прихильник посилення зв’язків інституту з практикою архітектури, спираючись на підтримку Держживбуду, він впроваджує ряд нововведень. Зокрема, укладаються бюджетні й господарські договори щодо виконання робіт, що дозволяє збільшити обсяг фінансування, отримати додаткові кошти” [7].

Зокрема, В. І. Тимофійенко приймає активну участь у розрахунковій діяльності Інституту з розробки історико-архітектурних опорних планів міст і зон охорони пам’яток Південних областей України. Ця робота відкриває колосальні можливості для подальших наукових розвідок вченого у напрямку архітектурної та містобудівної історії регіону, результатом яких стали авторські дослідження, що й по сьогодні не втратили статусу базових з даної проблематики. Це науково-популярний багато ілюстрований довідник “Одесса: Архитектурно-исторический очерк” (К.: Будівельник, 1983), який пережив три перевидання у 1984 та 1990 рр., та академічні монографії “Города Северного Причерноморья во второй половине 18 века” (К.: Наукова думка, 1984) та “Формирование градостроительной культуры Юга Украины: Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР” (К.: НИИТИ, 1986).

Одним з провідних науково-дослідних напрямків роботи секторів історії архітектури дорадянського і радянського періодів КиївЗНДІЕПУ у часи, коли В. І. Тимофійенко прийшов працювати у заклад, була підготовка до видання багатотомної праці “Історія архітектури України”. Ця багаторічна тема знаходилася на стадії завершення, вже склалися макети окремих томів. В. І. Тимофійенку, з огляду на тематику його наукових досліджень, “доручили писати тексти про містобудування другої половини XIX – початку XX ст., а також майже весь розділ про архітектуру класицизму” [9, с. 376].

Надалі, досвід систематизації величезного фактологічного та інформаційного загалу, а також дослідні розвідки і напрацювання, набуті В. І. Тимофійенком під час роботи над цим академічним проєктом, будуть використані при роботі над новітньою версією “Історії української архітектури”, яка побачить світ вже у незалежній Україні у 2003 р. [10]. За керівництво роботою авторського колективу та власний внесок у формування підвалин нової української науки В. І. Тимофійенко буде удостоєний Державної премії у галузі архітектури у 2007 р.

Вагомою була й участь інституту у підготовці й виданні чотиритомника “Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР” (К.: Будівельник, 1983 - 1986). Ця робота також здійснила відчутний вплив на здобуття В. І. Тимофійенком дослідних, методологічних та організаторських навичок з підготовки енциклопедичних проєктів часів незалежності.

В цілому досвід роботи в Науково-дослідному інституті теорії, історії та перспективних проблем радянської архітектури в м. Києві протягом 1974-1984 рр. значним чином вплинув на становлення авторської наукової методології В. І. Тимофійенка та позначився на остаточному окресленні предметного поля його наукових досліджень, пов’язаних з вивченням історії містобудування Одеси і Північного Причорномор’я та опрацюванням й систематизацією величезної архітектурної та містобудівної спадщини України на рівні енциклопедичних проєктів, що закладають основи нової культурної парадигми молодій демократичній Українській державі.

Джерела та література

1. Тимофеенко В. И. Жилая застройка городов Украины в период капитализма / В. И. Тимофеенко // Известия высших учебных заведений: Строительство и архитектура. – 1972. – № 8. – С. 52–57 (0,4 д. а.).
2. Тимофеенко В. И. Некоторые стилевые особенности застройки г. Киева в период капитализма / В. И. Тимофеенко // XXVI научно-техническая конференция Воронежского инженерно-строительного института. – Воронеж, 1972 (0,1 д. а.).
3. Тимофеенко В. И. О сущности архитектурного ансамбля в капиталистической застройке городов Украины / В. И. Тимофеенко // XXVI научно-техническая конференция Воронежского инженерно-строительного института. – Воронеж, 1972 (0,1 д. а.).
4. Тимофеенко В. И. Строительство зданий банков на Украине в дооктябрьский период / В. И. Тимофеенко // Вопросы архитектуры: Тезисы докл. VII науч. конф. кафедр архитектуры. – М.: Стройиздат, 1972. – С. 17–18 (0,15 д. а.).
5. Тимофеенко В. И. Стилиевая эволюция застройки городов капиталистической Украины на примере культовых зданий / В. И. Тимофеенко // XXVII научно-методическая конференция профессорско-преподавательского состава Воронежского инженерно-строительного института. – Воронеж, 1974 (0,15 д. а.).
6. Тимофеенко В.И. Архитектурная графика украинских зодчих эпохи капитализма / В.И. Тимофеенко // XXVII научно-методическая конференция профессорско-преподавательского состава Воронежского инженерно-строительного института. – Воронеж, 1974 (0,1 д. а.).
7. Дахно В. До 50-ліття Державного науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування / В. Дахно. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/dahno/dahno_nditiam.html
8. Об улучшении проектного дела в области гражданского строительства, планировки и застройки городов: Постановление Совета министров СССР от 21 августа 1963 г. n 903. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5987.htm
9. Пам’яті Володимира Івановича Тимофійенка: колектив співробітників Інституту проблем сучасного мистецтва академії мистецтв України // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження пам’яток культурної спадщини: Збір. наук. праць з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології / Ін-т проблем сучасного мистецтва Акад. мистецтв України; Редкол.: В.Д. Сидоренко (голова), А.О. Пучков, О.В. Сіткарьова та ін. – К., 2008. – Вип.5. – С. 373-381.
10. Історія української архітектури / Ю.С. Асєєв, В.В. Вечерсткий, О.М. Годованюк [та ін.]; ред. В.І. Тимофійенко; Українська академія архітектури. – К.: Техніка, 2003, - 472 с.

Pelevin E. Y. The impact academic environment of Kiev Research Institute of theory, history and perspective problems of Soviet architecture on the formation of V. I. Tymofiyenko as researcher and encyclopedist (1972-1984)

The separate phase of Vladimir I. Tymofiyenko's research biography is covered in article. Vladimir I. Tymofiyenko is one of the founders of Ukrainian history of architecture and urban planning, academician, Doctor of art history, professor, vice-president of Ukrainian Academy of Architecture, Honored of Science and Technology of Ukraine, twice winner of State Award of Ukraine in Architecture. The scientific achievements of Vladimir I. Tymofiyenko in the period 1972 – 1984, in particular during his work in Kiev Research Institute of theory, history and perspective problems of Soviet architecture, are outlined. The place and role of scientist in formation of actual theoretical and methodological foundations of history of architecture and urban planning in modern independent Ukraine are defined.

Key words: V. I. Tymofiyenko, history of science, History of Architecture and Urban Planning, Kiev Research Institute of theory, history and perspective problems of Soviet architecture, encyclopedia.

Пелевин Е. Ю. Влияние академической среды КиевНИИТИ на становление В. И. Тимофеевко как исследователя и энциклопедиста (1972-1984)

В статье освещается отдельный этап научной биографии Владимира Ивановича Тимофеевко – одного из основателей отечественной истории архитектуры и градостроительства, академика, доктора искусствоведения, профессора, вице-президента Украинской академии архитектуры, заслуженного деятеля науки и техники Украины, дважды лауреата Государственной премии Украины в области архитектуры. Определены научные достижения В. И. Тимофеевко периода 1972-1984 гг., в частности, относящиеся ко времени его работы в научно-исследовательском институте теории, истории и перспективных проблем советской архитектуры в г. Киеве, и определены место и роль ученого в формировании актуальных теоретико-методологических основ истории архитектуры и градостроительства в современной независимой Украины.

Ключевые слова: В. И. Тимофеевко, история науки, история архитектуры и градостроительства, Научно-исследовательский институт теории, истории и перспективных проблем советской архитектуры в г. Киеве, энциклопедия.